

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 783.8(477.83/.86)(092) «18/19»

Я. Р. ГОРАК

ВОЛОДИМИР САДОВСЬКИЙ І УКРАЇНСЬКЕ ХОРОВЕ ВИКОНАВСТВО У ГАЛИЧИНІ КІНЦЯ ХІХ–ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто діяльність В. Садовського щодо організації хорів у містах Галичини та Відні, налагодження співпраці між існуючими хоровими товариствами. Вперше введено в науковий обіг архівні документи про його короточасне керівництво товариством «Львівський Боян» в 1922–1923 рр. На підставі рецензій В. Садовського систематизовано критерії оцінки ним виступів хорів «Львівського Бояна» і «Бандуриста» на львівській сцені впродовж першої чверті ХХ століття.

Ключові слова: студентські мандрівки, «Русько-український союз любителів музики», «Львівський Боян», хор «Бандурист», рецензія, газета «Діло», Володимир Садовський, Кирило Студинський.

Я. Р. ГОРАК

ВЛАДИМИР САДОВСКИЙ И УКРАИНСКОЕ ХОРОВОЕ ИСПОНИТЕЛЬСТВО В ГАЛИЧИНЕ КОНЦА ХІХ–НАЧАЛА ХХ ВЕКА

В статье рассмотрена деятельность В. Садовского относительно организации хоров в городах Галичины и в Вене, налаживания сотрудничества между существующими хоровыми обществами. Впервые введено в научный оборот архивные документы, касающиеся кратковременного возглавления В. Садовским общества «Львовский Боян» в 1922–1923 гг. На основе рецензий В. Садовского систематизованы критерии оценки им выступлений хоров «Львовского Бояна» и «Бандуриста» на львовской сцене в течении первой четверти ХХ века.

Ключевые слова: студенческие путешествия, «Русско-украинский союз любителей музыки», «Львовский Боян», хор «Бандурист», рецензия, газета «Дило», Владимир Садовский, Кирилл Студинский.

Y. R. HORAK

VOLODYMYR SADOVSKYI AND UKRAINIAN CHOIR PERFORMANCE IN GALICIA IN THE END OF XIX-th – BEGINNING OF THE XX-th CENTURIES

The article examines the artist's lifetime activity as the organizer of choirs in the cities of Galicia and in Vienna, as well as his work in establishing partnership between the existing choir societies. There are introduced to scientific use the archive documents concerning the brief period of time in 1922–1923 when V. Sadovskiy was the head of the society «Lviv Bojan». On the basis of

V. Sadovskyi's reviews there were systemized the criteria for his evaluation of the performances of «Lviv Bojan» and «Banduryst» choirs on Lviv stage during the first quarter of the XX-th century.

Key words: *student trips, «The Ukrainian Union of Music Fans», «Lviv Bojan», choir «Banduryst», review, newspaper «Dilo», Volodymyr Sadovskyi, Kyrylo Studynskyi.*

В історію українського хорового виконавства у Галичині Володимир Домет-Садовський (1865–1940) увійшов трьома взаємопов'язаними напрямками своєї діяльності: як організатор хорів, їх диригент та музичний критик хорових концертних виступів. Диригентська діяльність митця уже була предметом дослідження [4]. Однак інші із зазначених напрямків окремо не висвітлювалися, а саме вони дають можливість збагнути в повному обсязі роль і внесок В. Садовського в цю сферу музичної культури Галичини. Тому актуальність пропонованого дослідження полягає у потребі комплексного висвітлення багатогранної діяльності митця для розвитку галицького українського хорового виконавства.

Мета статті – панорамний огляд діяльності В. Садовського як організатора хорів і критеріїв оцінки ним хорових виступів у музично-критичних дописах на шпальтах тогочасної преси.

У музикознавчих дослідженнях тема в пропонованому аспекті спеціально не розкривалася, але її складові певним чином висвітлювалися. У другому томі першого видання академічної шеститомної «Історії української музики» прізвище галицького митця без ініціалів вказано лише один раз [8, с. 356] у зв'язку з подорожами хору-«шістнадцятки». Про діяльність В. Садовського як рецензента хорових виступів дає дуже скупе і принагідне поняття монографія Л. Ханік про хорове товариство «Боян» [23], яка однак рясніє фактичними неточностями. Цитуючи на сторінках 51–52 рецензію В. Садовського «Концерт «Бандуриста» (рецензійні і інші міркування з приводу львівського концерта «Бандуриста»)», авторка помилково вказує координати публікації рецензії. На сторінках 46–48 дослідниця спочатку переповідає рецензію В. Садовського, а потім цитує її вкрай неточно, з незазначеними куп'юрами в цитатах, довільно змінюючи лексику та думку першоджерела. А при цитуванні рецензії В. Садовського на сторінці 53 дослідниця просто вигадує текст цитати. Про очолення В. Садовським товариства «Львівський Боян» у книзі нема навіть згадки.

Перші спроби В. Садовського як організатора хорів мали місце в час навчання його в Львівській духовній семінарії. У 1889 та 1890 рр. він брав участь у двох студентських мандрівках у складі організованих при них чоловічих хорів, названих від кількості учасників хору (12-ро, або 16-ро). У 1889 р. керівником хору-«дванадцятки» був Остап Нижанківський, а В. Садовський брав участь у мандрівці як співак хору. Друга подорож, яка тривала з 28 серпня по 18 вересня 1890 року з «артистичною шіснацяткою» (як її названо), була організована безпосередньо В. Садовським, який виконував функції диригента і співака хору. Кошти, виручені з обох мандрівок, були передані на фонд побудови будинку для українського театру у Львові. Організаторська практика, здобута В. Садовським у мандрівках, була поштовхом його діяльності як організатора хорів і хорового диригента у Городку коло Львова (1891–1892), у Заваді (1892–1899), Збаражі (1892–1894). У дослідженнях М. Бурбана [1, с. 514] та Я. Михальчишина [10, с. 59] зафіксовано, що у цих містечках свого священничого служіння В. Садовський був організатором народних хорів, однак через відсутність документального матеріалу годі щось деталізувати про це.

Після призначення у 1894 р. співпрацівником греко-католицької церкви св. Варвари у Відні, В. Садовський і тут не покинув справи організації хорів. «Таки тогож року [1894. – Я. Г.] в маю удалося ему [В. Садовському – Я. Г.] зложити з кількох волонтерів, панночок і панів академиків своїх і чужих, Кроатів і Словінців і урядників Русинів мішаний хор, – згадує про це В. Садовський. – 1895 року призначив був тогдішний парох др. Теофіл Сембратович платню другого дяка на утримане мішаного хору, але більше усталеного, та на утримане одного доброго співака, яко другого дяка. Хор той під управою о. Садовського став що раз то більше розвивати ся, прибираючи до свого складу що найлучші сили співацькі, до чого много із власного докладав пок. Теоф. Сембратович» [17, с. 127]. Церковний хор, яким керував В. Садовський впродовж усього періоду своєї служби у Відні (до 1901 року), став візитною карткою храму. В

останні роки праці у Відні йому вдалося перетворити колектив з вузько церковного хору у хорову капелу, виступи якої мали великий успіх і на концертних світських естрадах, популяризуючи твори українських композиторів у Європі.

До організації хорів має стосунок ініціатива скликання у 1899 р. з'їзду українських музикантів з метою утворення «Русько-українського союзу любителів музики», який мав централізувати у своїх руках реформи музичного життя і музичного освітництва в Галичині. В. Садовський, працюючи в той час у Відні, долучився до підготовки з'їзду в основному дописами і роботою над статутом майбутнього союзу. Метою статуту передбачалося серед іншого плекання вокальної музики шляхом заснування музичних товариств, їхньої активної концертної діяльності, влаштування співацьких і музичних з'їздів [6]. В окремо розроблених В. Садовським завданнях майбутнього союзу [з автографу ці завдання опубліковано: 5] передбачалося об'єднання усіх співацьких товариств (зокрема «Боянів»), створення нових, уніфікацію методики хорових вправ, видання підручників для керівників хорів, введення літніх курсів для хороших диригентів, стимулювання композиторів до написання хорових творів і видання кращих хорових композицій, плекання здібних музикантів, найперше співаків, матеріальна підтримка для здобуття ними належної освіти. Участь В. Садовського в цій ініціативі, розроблені ним завдання «Союзу» свідчать, що митець мислив хори не тільки як носія й популяризатора однієї з найпрезентабельніших ділянок української композиторської музичної творчості, але й як ту організаційну підставу, на якій можливо збудувати будівлю української професійної музичної освіти. На жаль, ініціативі цій не судилося втілитися, але всі ці завдання успадкував створений у Львові 1903 року «Союз співацьких і музичних товариств», на перших загальних зборах якого В. Садовський був присутній як представник від «Перемиського Бояна».

Зі своїм призначенням в 1901 році на посаду капелана у Перемишлі В. Садовський, мабуть, в силу нестачі часу і можливостей відходить від справи організації хорів. Але саме в цей перемишльський період значно активізується його музично-критична діяльність, оцінка хорових концертних виступів займає центральне місце у його рецензіях.

Після повернення із заслання до Львова впродовж 1922–1923 рр. В. Садовський очолював товариство «Львівський Боян». Його вибір на цю посаду відбувся у кризовий в історії товариства час. Суть і причину тої кризи розкриває передовсім стаття Кирила Студинського «Занепад «Львівського Бояна». Автор статті, який очолював товариство в 1917–1920 рр., повідомляє, що він разом з диригентом М. Волошином був проти ініційованої реформи «Бояна», остаточним результатом якої стало з'єднання хорів «Львівського Бояна» і «Бандуриста». К. Студинський, за його словами, «прийшов до пересвідчення, що намірена і форсована деякими молодшими музикантами реформа доведе до розбиття «Львівського Бояна». [...] Я стверджую факт, що намічена реформа довела до руїни заслужене, а в громадському житті необхідно потрібне Товариство. На велику хвилю нема у нас готового хору. Тому останній час звернути з дороги» [22, с. 4]. Внаслідок незгоди з реформою К. Студинський покинув головування в «Бояні», а М. Волошин – пост диригента. Вихід з кризового становища К. Студинський бачить в поверненні М. Волошина на посаду диригента «Бояна», залученні молодих співаків до хору «Бояна», зниженні цін на концерти (бо якість виконань не відповідає таким високим цінам).

Відповіддю на статтю К. Студинського став допис «В справі «Львів[ського] Бояна», підписаний представниками Виділу товариства. На думку авторів, «ця криза лежить не тільки в невдачі одного або другого виступу хору, а ще більше в тому, що Тов[ариство] «Львівський Боян» не може відповісти в останніх роках все зростаючим вимогам нашої громади, ставленим до одинокого під сей час співоного товариства у Львові, а при тім сповняти свій головний обов'язок т.є. вести *самостійну програмову діяльність* як також у тім, що тов[ариство] «Боян» ізза повної нестачі фондів, а при непомірно більшаючих коштах освітлення й отоплення салі проб та видатках літографування нот особливож з причини нестачі нового нотного матеріалу до співу не має свободи рухів і можности доцільного вибору, тому не в силі розвинути інтензивнішої акції для збільшення і розширення свого репертуару» [2, с. 5–6. Виділення в першому друкі. – Я. Г.]. Злучення хорів мало, на думку авторів допису, сприяти запобіганню дефіциту нових співаків у «Бояні». «Одначе на практиці не переведено консеквентно цієї злуки; заведено лиш зміну в фірмуванні спільних концертів, яких підготовка переводиться на спільних засі-

даннях, а кошт і дохід ділиться по половині на оба Тов[ариства]. В суті річі не змінилося майже нічого». Автори визнають думку К. Студинського, що з'єднання хорів не йде на користь «Боянові», але нема виходу, бо інакше «Боян» не в силах утворити чоловічий хор.

На Надзвичайних загальних Зборах «Львівського Бояну», що відбулися 4 травня і продовжилися 10 травня 1922 р., В. Садовського було обрано головою цього товариства. У листі Виділу «Львівського Бояна» до Директора поліції, підписаному новообраним головою (В. Садовським) та секретарем (З. Попелем), подано весь склад виділу: «До Світлої Дирекції Поліції у Львові. Отсим маємо честь повідомити що на загальних зборах Товариства, в днях 4 і 10 мая 1922 вибрано новий виділ в слідуючій складі:

- 1) Голова: о. Домет Садовський (вул. Корняктів ч.1)
- 2) Заст. гол.: Осип Дрималик (вул. Шашкевича ч.2)
- 3) Дірігент: Др Михайло Волошин (вул. Шашкевича ч.2)
- 4) Заст. діріг. Роман Прокопович (вул. Кукова 8)
- 5) Дірігентка Олена Попель (вул. Шептицьких 10)
- 6) Секретар: Зенон Попель (вул. Шептицьких 10)
- 7) Касієр: Стефанія Савицька (вул. Виспянського 35)
- 8) Бібліотекар: Юліян Давидович (вул. Цлова 5)
- 9) Член Виділу: Осип Кліш (вул. Підваля 9)
- 10) Член Виділу Михайло Вербицький (вул. Круля Лещинського 15)
- 11) Члени контрольної комісії: Омелян Терлецький (вул. Корняктів 1), Ярослав Витшинський (вул. Городецька 95) о. Йосиф Кишакевич (вул. Кадецька 14).

За Виділ Тов. «Львів. Боян» [7, арк. 23. – Підкреслення в автографі. – Я. Г.]

Інформацію про вибір нового виділу і нового голови подав хронікальний допис у пресі, де повідомлялося також про перше засідання новообраного виділу і першу репетицію хору, які мають відбулися 16 травня 1922 р. [11, с. 7].

Новообраний голова подав у пресі «Поклик до співаючих і співолюбивих Львовян». В. Садовський констатує, що війна зруйнувала попередню діяльність «Бояна» як потужного двигуна в пропагуванні української музики. Тепер «Боянові» час взятися до відродження «втрачених святинь»: «Нам треба відчутти всі страти, зрозуміти прикрість такого положення та взятися за напору, за відновлення поруйнованих святощів, передусім за обнову нашого музиковання, щоб змогти наново воскресною піснею будити знемігших братів і сестер до нового, свого, питомого національного життя, а саму пісню вести до належної їй хвали в культурному здобуткові людства. [...] В першій мірі від співацької дружини залежить, скільки буде варт Боян, чи він двигнеться бодай хоч в приближенню до давного значіння. Це вже лежить цілковито в руках його членів. Річю членів і тільки самих членів є постаратися, щоби «Боян», як такий, відповів і своєму завданню і вложенім суспільністю на нього обовязкам» [18, с. 7].

Збережений лист «Бояна» до Дирекції Поліції від 18 вересня 1923 року інформує про скликання 30 листопада 1923 р. Загальних Зборів Товариства, де, крім звіту старого складу Виділу і переобрання нового, планувався розгляд «справи музич[ного] музею» [7, арк. 21].

Однак головування В. Садовського «Львівським Бояном» тривало недовго. У листі Виділу «Бояна» до Дирекції Поліції від 23 грудня 1923 р. сказано: «Подаємо до відома, що дня 21 грудня с[его] р[оку] о год. 7 вечером відбулися Надзвичайні Загальні Збори Тов[ариства] «Львівський Боян» зі слідуючим порядком: 1) Вибір Голови Товариства і заст. виділового. На голову Товариства вибрано дотеперішнього заст. голови п. Йосифа Доманика ул. Руська ч.20. В його місце на заступника голови вибрано о. Йосифа Кишакевича замешкалого при ул. Кадецькій ч. 14. На місце заст. виділового п. Г. Філяса, який зрезігнував, вибрано п. Олексу Сандурського при пл. св. Юра ч.5. На тім збори покінчено У Львові дня 23 грудня 1923 р. Від Виділу «Тов. Львівський Боян» [7, арк. 20]. Лист підписано новим головою Й. Домаником та секретарем О. Сандурським.

Інша галузь діяльності В. Садовського, спрямована на розвиток хорового мистецтва у Галичині, – його музично-критичні дописи про концертні виступи хорів¹ – найбільше активізувалася у перемишльський період його життя (1901–1914) і вже менш інтенсивно продовжилася після повернення із заслання до Львова. В епіцентрі постійних спостережень критика – виступи хорів «Львівського Бояна» та «Бандуриста». Їхня концертна діяльність того часу – кульмінаційний період виконавської інтенсивності і мистецької зрілості. За твердженнями музикознавців [9, с. 381; 23, с. 38], обидва колективи після періоду становлення в 1904–1905 рр. увійшли в новий професійний етап діяльності. Перехід на засади музичної професійності проявився в поповненні хорів кадрами, які здобували музичну освіту у щойно відкритому Вищому музичному Інституті, і завдяки цьому – в можливості до розширення репертуару монументальними полотнами не лише українських, але й західноєвропейських композиторів. Виступи цих колективів – постійних учасників українських концертів, які проводилися за принципом музичних академій, – становили опору, фундамент будь-якого концерту, були певним показником осягнення музичної професійності, а тому й предметом найбільшої уваги й оцінки.

З усього розмаїття рецензій В. Садовського на хорові виступи рельєфно проглядають ті критерії, які рецензент ставить перед хоровим виконанням.

Важливою є розумна розстановка творів програми, яка не втомлювала би співацькі голоси і належно сприймалася би публікою. Так, у рецензії на концерт з нагоди січового Здвигу до столітнього ювілею Т. Шевченка В. Садовського не влаштовує послідовність виконання творів великої форми у програмі «Купального хороводу» А. Вахнянина (з опери «Купало») та першої частини «Кавказу» С. Людкевича: «Щодо великих точок Львівського Бояна, то далося би аранжерам порядку програми закинути, що Людкевича «Кавказ» поставлено як кінцеву точку програми, коли вже і співаки знеможені співанем і публіка вичерпана слуханем всяких продукцій музичних і промов, тай умова увага у всіх мусить конечно попустити. [...] Я пересвідчений, що колиб у тім вечері було переставлено «Кавказ» з «Купальним хороводом», то можна би було судити і про повну артистичну і музичну вартість «Кавказу» і публіка була би по «Купальним хороводі» легенькій собі змістом композиції, в ще милійшій настрою опускала салю» [19, с. 4]. Подібні міркування про розумний уклад програми висловлює критик у рецензії на концерт «на дохід 101» [15, с. 1].

Попри необхідне і позитивне освоєння хорами великих творів європейської музики, на думку В. Садовського, слід культивувати і твори своїх, українських композиторів, для уникнення повторів виконуваних творів. Схвалюючи, наприклад, виконання грігівського «Оляфа Тригвазона» на концерті 1911 р., В. Садовський вважає, що «і в нашій музичній новійшій репертуарі є більші і зовсім варті твори, які «Львівський Боян» вже виконував і мігби з неменшим ефектом, як «Тригвазона», повторяти. Мені кажеся, що пильнійше для нас своє культивувати а через се спонукувати своїх композиторів до творчости» [15, с. 3].

Унікальною серед рецензій В. Садовського є порівняльна характеристика ним хорового виконання різних жанрів народної і професійної музики у рецензії на концерт хору Д. Котка у Львові: «І ось те, що хвалитися хоріві в народній пісні: його свіжість, безпосередність, деклямація, гра динаміки, експресії і темпа його ффф і безпосередні ррр, уривання слів і т. п. ефекти, – всі вони, як не цінні у виконанні народніх пісень, новина життя і суму, новина живости або розпливности – ефекти ці без дискретного приноровлення їх до штучних оригінальних композицій хорів, а особливо в концертах Бортнянського, не все оправдані і часто затемнюють красу і ніжність форми на прочуд прозорої мельодикою, а багатой контрапунктичними ефектами. В творах Бортнянського, де солісти чергуються з хором і то в різних динамічних і темпових укладах треба берегти форму співання вищу, артистичну; форса солістів чи хору – в народніх

¹ Слід нагадати, що В. Садовському належить також низка статей з історії хорового співу та силуетки українських композиторів, що зверталися до хорової творчості («М. Лисенко яко руско-український композитор», «Йосиф Кишакевич», «Руско-українські композитори» «Дещо з споминів про перші артистичні прогульки співацькі», «Мішаний хор при храмі св. Варвари у Відні», «Hektor Berlioz про хор Придворної капелі в Петербурзі та про Бортнянського»). Не вдаємося тут до аналізу цих статей, оскільки вони більш характеризують В. Садовського як музикознавця та історика української музики.

піснях буває навіть подекуди дуже на місці, для концерту Бортнянського – це великий музикальний дефект. Тай при колядках і кантах, щоб солісти виконували свої партії свobodно й без форси, вказаним було би, щоб хор співав супровід – по тихо» [12, с. 3]. Тут В. Садовський підходить до поняття виконавського стилю, та, на жаль, не подає щодо нього ширшого і систематичнішого власного погляду.

У хороших виконаннях особливої ваги надає рецензент виразності артикуляції словесного тексту, з якого стає зрозумілий зміст композиції і переконливість чи непереконливість його інтерпретації. У концерті 1907 р., виконуючи «Пісні побіди» (інша назва – «Вічний революціонер») С. Людкевича до слів І. Франка, «хор віддав ту пісню лиш декуди зі словами, бо цілого тексту годі було дослухати ся. [...] В додатку дірігент Бандуриста, як майже всі наші великі і малі дірігенти, ігнорують до ціла мензуральний сьпів та метричний поділ композиції на такти, котрі точно означують і віддають композиції, відділюючи батутами [...] не лиш поодинокі части музичної фрази, але й поодинокі слова ба й поодинокі склади, сьпівуючи ірмоложним способом всяку композицію і добру і лиху, витворюючи прямо щось дивовижного. Тому то годі нині розібрати, що яка композиція варта [...]» [20, № 9, с. 1]. Аналогічний недолік у виконанні цього ж твору тим же колективом зазначає В. Садовський у рецензії на концерт 10 травня 1911 р. у Львівській філармонії у концерті на дохід 101 українських студентів, які потрапили під судове слідство через боротьбу за національний університет у Львові влітку 1910 року [13]. У рецензії на Шевченківський концерт 1924 р. зауваження рецензента викликає інцидент з поліцейською забороною поетичного тексту кантати Й. Кишакевича «На сонця шлях» (до слів К. Малицької). «Чомусь в словах кантати доглянулася сусідська поліційна влада небезпеки, бо велику частину слів – сконфіскувала. Невже-ж звичайні собі слова пісні могли би захитати підвалинами тої влади? Впорядчики музичної частини концепту мусіли чим скорше пошукати «поетичного гепаратора», який на борзі – себто на коліні – заступив каригідні слова «на трон» на «в гору», – «рабиню» на «святиню», – «ломати гнет» на «спрямуймо лет» – і т. д., які до цілости тексту відносяться так як математично відноситься слово: «грушка» до «петрушки». – На мою неміродайну гадку може би ліпше було в будучім вичеркувані поліцією слова нічим не заступати а співати самі ноти без слів; сподіваюся, що оно вийде далеко ефектовніше – для влади» [21, с. 3].

Не оминає В. Садовський в оцінці хороших виконань відчуття ансамблю. Насамперед воно стосується вирівняності голосового звучання співаків в межах кожної хорової партії зокрема і балансу звучання всіх голосів разом як цілості. Тому, наприклад, виконання грігівського «Пізнання краю» випало «мимо не злого відспівання, – слабо, коли до хору стало кільканадцять співаків зі змученими та не вивчасуваними голосами...» [20, № 10, с. 1]. Зазначаючи цей недолік, рецензент часто наголошує недостатність правильної технічної постановки голосу у галицьких співаків, нерозуміння як співаками, так і диригентами суті краси співу. «Ох як радо хотів би я був поводити ся тою япанською ніжністю для продукцій хору Бандуриста та його дірігента, але тяжко! Тяжко воно тому, що ні хор ні його диригент мабуть не здають собі гаразд справи, в чім властиво лежить краса сьпіву, яке має бути віддане композиції, щоби могло називати ся артистичним, в правдивім того слова значінню» [20, № 10, с. 1]. Ці міркування критика мають підставою фундаментальне і постійне зацікавлення В. Садовського науковими працями про методики постановки голосу, вимову слів при співі, дихання підчас співу – словом, усіма нюансами вокальної «кухні» [3].

Ансамблеве відчуття може виявлятися також у пропорційності звучання хору й оркестру і в їхній тісній взаємодії. У виконанні «Пісні побіди» С. Людкевича на концерті 1911 р. «Хор «Бандуриста» так держав ся ексклюзивно від оркестри, що співаки не тільки стояли в осібнім гуртку від музики, але дірігент по скінченню співу, опустив естраду, нїм оркестра самостійно і з самопевністю дограла послїдний такт [...] Слїв, ба і голосів було чути мало; за те гелїкони і труби і великий бубон наробили на перекір композиторови такого лячного гармидеру, що ся точка не вийшла зовсім подібною до – пісні побіди...» [15, с. 2].

Зате коли ансамблевість виконання знаходиться на належному рівні, В. Садовський не шкодує похвал хорові. У рецензії 1912 р. читаємо: «Львівський Боян» у теперішнім своїм складі з своїми милозвучними а гарно зіспіваними молодими голосами міг би напевно суперничати

ти з неодним німецьким академічним мішаним хором. Розумієть ся, що нашим українським хорам так мішаним як і мужеським дуже-дуже ще далеко до тої многочисленности та до того солідного вишколення і виучування композицій, але в останнім нашім концерті мусіла подобати ся свіжість голосів, добре підготовлене а до того інтуїтивна інтелігенція співання і краса голосів. Хор виказав солідну роботу і зіспіване голосів» [14, № 113, с. 3]. Захоплення рецензента щодо відчуття ансамблю хору викликає концерт хору Д. Котка: «На велику похвалу хору треба ще сказати, що він зжився з артистичним провідом свого дуже музикального дїрїгента так, що співаючи на память, представляє собою ідеальну оркестру людських гарних і свіжих голосів в мистецьких руках свого творця і провідника» [12, с. 3]. Подібні натхненно поетично описані похвали «зіспіваності» хорів, майстерності їх диригента зустрічаємо також у рецензіях на концерт у Львові з нагоди творчого ювілею М. Лисенка 1903 р. [16, с. 2], концерт до ювілейного шевченківського здвигу [19, с. 4], концерт хору «Бандуриста» 1922 р. [11]. Найвищого рівня ансамблевості хор (і оркестр) досягає, на думку В. Садовського, тоді, коли виконавці захоплюються твором, натхненно музикують, передаючи це захоплення слухачеві. На концерті того «Бандуриста» 1922 р., зокрема, «в композиціях «Наша жизнь», «Пізнання краю» і «Пеан» було чути захоплення самих співаків і текстом і музикою, тож і не диво, що це захоплення уділилося і зібраній публиці, яка нагороджувала кождий виступ хору горячими оплесками» [11, с. 5]. Подібних захоплених пасажів у рецензіях є чимало.

Отже, попри диригентську діяльність В. Садовський провадив роботу щодо організації хорів впродовж усього свого життя. Початком роботи в цьому напрямі стала організація хору «шіснацятки» і участь в ньому у студентській мандрівці, а кульмінацією – короткочасне керівництво товариством «Львівський Боян» в кризовий період його історії. Усвідомлюючи, що передовсім хорова музика характеризує і презентує українську музику в світі, а хори є носіями новітніх тенденцій в музичному житті краю і фундаментом для закладення основ музичного професіоналізму, В. Садовський не лише організовував хори, але й в період організації з'їзду українських музик клопотався питаннями об'єднання існуючих хорових товариств, активізації їх співпраці, уніфікації їх роботи. Оцінюючи як музичний критик концерти за участю хорів «Львівського Бояна» і «Бандуриста», у ґрунтовних рецензіях В. Садовський висвітлює період найвищого творчого злету цих колективів, який збігся з переходом їх на професійну музичну діяльність і утвердженням їх як провідної української музично-виконавської сили. Рецензії урельєфнюють і критерії оцінки В. Садовським хорових виступів: осмислена вибудова програми, плекання поруч з творами європейських авторів творів українських композиторів, чіткої артикуляції словесного тексту, різні аспекти ансамблевості виконання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурбан М. Українські хори і диригенти: Монографія / М. Бурбан – Дрогобич : По-світ, 2006. – 640 с.
2. В справі «Львів. Боян» // Громадський вістник. – 1922. – № 48. – 21 квітня. – С. 5–6. – Підписано : За Виділ «Боян» : Ярослав Витошинський, заст. голови, Зенон Попель, секретар.
3. Горак Я. Виступи українських співаків у музично-критичній оцінці Володимира Садовського / Я. Горак // Вісник Львівського університету. – Серія мистецтвознавство. – Вип. 11. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – С. 93–101.
4. Горак Я. Вокально-виконавська та диригентська діяльність Володимира Садовського / Я. Горак // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія : Мистецтвознавство. – Тернопіль, 2011. – № 2. – С. 8–16.
5. Горак Я. Із рукописних матеріалів Володимира Садовського // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. – Серія : Мистецтвознавство. – Тернопіль, 2011. – № 1. – С. 130–137.
6. Горак Я. З'їзд українських музик 1899 року: до історії незреалізованої події // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету

- ім. Володимира Гнатюка. – Серія : Мистецтвознавство. – Тернопіль, 2012. – № 2. – С. 9–17.
7. Державний Архів Львівської Облaсті. – Фонд 110. – Опис 1. – Справа 803.
  8. Історія української музики в шести томах. – Т.2: Друга половина XIX ст. / [Редкол. Т. Булат (відпов. ред.), О. Олійник, А. Терещенко]. – Київ : Наукова думка, 1989. – 464 с.
  9. Людкевич С. У сорокліття «Львівського Бояна» (1891–1931) / С. Людкевич // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи / [Упорядкування, редакція, переклад, примітки З. Штундер]. – Т. 2. – Львів : Видавництво М. Коць, 2000 – С. 379–384.
  10. Михальчишин Я. Володимир Садовський-Домет / Я. Михальчишин // Михальчишин Я. З музикою крізь життя / [Упоряд. Л. Мелех-Яросевич]. – Львів : Каменяр, 1992. – С. 58–60.
  11. Рух в українських товариствах. З львівського «Бояна» // Громадський вістник. – 1922. – № 69. – 17 травня. – С. 7.
  12. [Садовський В.] Виступи Хору Котка у Львові // Діло. – 1926. – № 73. – 3 квітня. – С. 3. – Підписано: Домет.
  13. [Садовський В.] З концертової салі. Концерт «Бандуриста» // Громадський вістник. – 1922. – № 104. – 29 червня. – С. 5. – Підписано: Домет.
  14. [Садовський В.] Концерт «Бандуриста» (Рецензійні і інші міркування з приводу львівського концерту «Бандуриста») // Діло. – 1912. – № 113. – 22 (9) травня – С. 1–3; № 114. – 23 (10) травня – С. 1–2. – Підписано: Домет.
  15. [Садовський В.]. Концерт на дохід 101 // Діло. – 1911. – № 108. – 18 (5) травня. – С. 1–3. – Підписано: Домет.
  16. [Садовський В.] Лисенкове торжество у Львові. Справоздання нашого фахового рецензента. І день. Академія і концерт. // Діло. – 1903. – № 266. – 25 листопада (8 грудня). – С. 2. – Підписано: Домет.
  17. [Садовський В.] Мішаний хор при храмі св. Вм. Варвари у Відни // Альманах музичний: Літературна частина Першого ілюстрованого календаря музичного на рік 1904 / Зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. – Львів, 1904. – С. 124–135.
  18. [Садовський В.] Поклик до співаючих і співлюбивих Львовян // Громадський вістник. – 1922. – № 70. – 18 травня. – С. 7. – Підписано: Домет.
  19. [Садовський В.] Привітний Вечір Шевченкового Ювил[ейного] Здвигу // Діло. – 1914. – № 148. – 6 липня (23 червня). – С. 3–4. – Підписано: Домет.
  20. [Садовський В.] Рефлексії з приводу одного концерту // Діло. – 1907. – № 9. – 12 (25) січня. – С.1–2; № 10. – 13 (26) січня. – С. 1–2.
  21. [Садовський В.] Шевченківський концерт // Діло. – 1924. – № 59.– 16 березня – С. 3. – Підписано: Дмт.
  22. Студинський К. Занепад «Львівського Бояна» / К. Студинський // Громадський вістник. – 1922. – № 35. – 1 квітня. – С. 4.
  23. Ханик Л. Історія хорового товариства «Боян» / Л. Ханик. – Львів, 1999. – 122 с.